

De driehoek onderzoek-onderwijs-praktijk in evenwicht

Rick Kwekkeboom en Pim van Heijst

Ruim 10 jaar na de (her)introductie van het praktijkgericht onderzoek in het sociale domein laten de bijdragen in de jubileumuitgave *Tinteling* zien dat de onderzoekspraktijk, geïnitieerd door de lectoraten, zich binnen het hoger beroepsonderwijs in hoog tempo aan het ontwikkelen is. Er wordt verslag gedaan van langlopende projecten die kunnen bogen op een imponerende opbrengst voor het werkveld en onderwijs, en er wordt geschreven over onderzoeksinitiatieven en -plannen die een belangrijke bijdrage aan de verdere ontwikkeling van zowel onderzoek als praktijk beloven. Hiermee wordt bewezen wat in het voorwoord als stelling is geponeerd: De lectoraten in het hoger sociaal agogisch onderwijs hebben een cruciale rol gespeeld in zowel de ontwikkeling van het praktijkgericht onderzoek als in de doorvertaling van de uitkomsten naar praktijk en onderwijs.

Deze constatering is geen reden om tevreden achterover te leunen. De bijdragen laten zien dat er nog veel te ontwikkelen is en de lectoraten daar een belangrijke rol in kunnen spelen. Alle drie de hoeken van de driehoek onderzoek-onderwijs-praktijk kunnen worden aangescherpt en, niet onbelangrijk, de onderlinge verbindingslijnen kunnen worden verstevigd. In deze beschouwing willen wij graag stilstaan bij de huidige stand van zaken, zoals deze blijkt uit de bijdragen aan deze uitgave én uit de ontwikkelingen die zich momenteel binnen en rond de lectoraten binnen het sociale domein afspelen. Wij willen schetsen welke ontwikkelingen

wij mogelijk en ook wenselijk achten om zowel de punten als de lijnen van de driehoek verder vorm te geven. Wij beginnen deze beschouwing met wat de voornaamste bestaansreden is voor de lectoraten: het praktijkgerichte onderzoek.

Praktijkgericht onderzoek in het HSAO¹

De genoemde (her)introductie van het praktijkgerichte onderzoek in het sociale domein geeft aan dat in dit domein al voor de komst van de eerste lectoraten in het hoger sociaal agogische onderwijs praktijkgericht onderzoek werd opgezet en uitgevoerd. Zowel universiteiten als (veelal commerciële) onderzoeksbureaus voerden op verzoek of in opdracht van instellingen en overheden onderzoek uit. Een veelgehoorde klacht over dit onderzoek was dan vaak wel dat het ofwel (te) sterk theoretisch was of zo specifiek dat de uitkomsten alleen bruikbaar waren voor de opdrachtgever. Vaak ook misten de (beoogde) gebruikers van het onderzoek kritische (zelf) reflectie op het handelen van de beroepskrachten dan wel hun interventies. De verwachting was dat met de introductie van praktijkgericht onderzoek in dat deel van het hoger onderwijs (i.c. het HBO), dat op de praktijk is georiënteerd, aan beide typen klachten kon worden tegemoetgekomen. Diverse evaluatierapporten over de kwaliteit van het werk van de lectoraten laten zien dat deze verwachting mogelijk wel terecht was maar dat de inlossing ervan meer tijd

1. In dit stuk zal steeds ter wille van de leesbaarheid worden gesproken over HSAO of Hoger Sociaal Agogisch Onderwijs. In de praktijk bestrijkt het onderzoek dat door de leden van het Lectoratenplatform Zorg en Welzijn wordt uitgevoerd een breder terrein. Ook andere (HBO-)sectoren als gezondheidszorg, landbouw, techniek, pedagogiek of kunst komen aan de orde. De gemene deler wordt gevormd door de aandacht voor het wel-bevinden van de leden van de samenleving, met name die leden die om wat voor reden dan ook sneller of gemakkelijker in dat welbevinden worden bedreigd.

zou kosten dan aanvankelijk gedacht. In het HSAO bestond, net zo min als in de overige sectoren van het hoger beroepsonderwijs, eensgezindheid over definitie, kwaliteit, methodiek en/of uitvoering van praktijkgericht onderzoek. Los daarvan kende de sector geen onderzoekscultuur en moesten de lectoren, al dan niet bijgestaan door docenten met onderzoekservaring, hun weg zien te vinden binnen een organisatie waarvan het ritme werd, en wordt, bepaald door het onderwijs.

Het zoeken naar een identiteit van het praktijkgerichte onderzoek wordt bovendien nog steeds bemoeilijkt door het ontbreken van een meer theoretische evenknie in de academische wereld. Waar de meeste disciplines in het hoger beroepsonderwijs wel een universitaire tegenhanger hebben, kent het agogische werk (ook wel sociaal werk of social work genoemd) deze niet. De studierichtingen andragogie, verzorgings sociologie of sociologie van de hulpverlening, die wellicht deze functie hadden kunnen vervullen, zijn de afgelopen jaren van de universiteiten in Nederland verdwenen. De theoretische concepten, waarvan het agogische werk zich zou kunnen bedienen, worden aangereikt uit studierichtingen als sociologie, pedagogiek, orthopedagogiek, psychologie, communicatie, bestuurskunde en filosofie en hebben vrijwel altijd een zekere vertaling nodig om bruikbaar te zijn voor het sociaal agogische werkveld. De discussies over het 'eigene' van het praktijkgerichte onderzoek in het sociale domein zijn daarom nog volop in gang en bewegen zich van de beperkte definitie van reflectie op de eigen praktijk van de beroepskracht tot een ruime omschrijving van multidisciplinair onderzoek dat geworteld is in de beroepspraktijk en dat

zich richt op verbetering of innovatie van deze praktijk.

De uitkomst van deze discussie lijkt ons eerlijk gezegd niet het meest belangrijk; essentieel is dat de discussie wordt gevoerd en wat ons betreft ook gevoerd blijft. Dat is juist het eigene aan deze sector. Van groot belang is ook dat het onderzoek methodologisch verantwoord wordt uitgevoerd en voldoet aan dezelfde kwaliteitsstandaarden als die aan het van oudsher meer theoretisch georiënteerde, wetenschappelijk onderzoek worden gesteld. In dat opzicht is het een mijlpaal te noemen dat het SAC HSAO, net als de diverse landelijke opleidingsoverleggen (LOO's), heeft ingestemd met de vanuit het Platform opgestelde notitie over het praktijkgericht onderzoek in het HSAO. Hiermee wordt een landelijke norm gesteld voor de manier waarop het onderzoek in deze sector wordt ingericht. Het is nu aan de lectoraten zelf om deze kwaliteitseisen verder te concretiseren. Een aanzet is reeds gedaan door Butter en Verhagen die praktijkgericht onderzoek in de sociaal agogische sector definiëren als "wetenschappelijk onderzoek dat wordt uitgevoerd met als primair doel om praktische impact in relevante werkvelden te realiseren" (Butter en Verhagen, 2012) en formuleerden daarvoor vijf vereisten. Het onderzoek dient:

1. Transparant, zorgvuldig en systematisch te zijn in waarnemingen en beschrijvingen.
2. Valide en betrouwbaar te zijn.
3. Concreet onderzoeksdesign te kennen.
4. Bruikbaar te zijn.
5. Ethisch verantwoord te worden uitgevoerd.

Bij de beoordeling van het onderzoek kan niet worden volstaan met het

formeel afvinken van de criteria.

Butter en Verhagen pleiten voor een beoordeling aan de hand van een peer review, waarbij de peers afkomstig zijn uit zowel de wereld van onderzoek als beroepspraktijk en -onderwijs (Butter en Verhagen, 2012). Hiermee sluiten zij aan op de door Schuiling et al. ontwikkelde systematiek voor de beoordeling van de kwaliteit van het praktijkgerichte onderzoek in brede zin (Schuiling et al., 2012).

Achter de afbeeldingen in het palet op de website van *Tinteling* zitten bijdragen verborgen die in belangrijke mate (al) aan deze kwaliteitseisen van praktijkgericht onderzoek voldoen. Er wordt verslag gedaan van vernieuwende onderzoeksmethodieken, waardoor de praktijk als actieve partij in opzet en uitvoering van het onderzoek wordt betrokken. Andere bijdragen beschrijven onderzoeken waarbij juist de directbelanghebbenden (burgers, ouders, bewoners van een wijk) actief deelnamen aan het onderzoek en op deze manier invloed uitoefenden op de directe bruikbaarheid van de resultaten. Naast deze bijdragen staan verslagen van onderzoeken die een traditionelere vorm hadden, maar die wel een vraag rechtstreeks uit de praktijk probeerden te beantwoorden. Bij de uitvoering van het onderzoek werden vaak naast docenten ook studenten betrokken, waardoor ook deze in aanraking kwamen met het vak van onderzoeker. De vaardigheden die zij op deze manier aanleerden, komen hen ook ten goede als zij in de praktijk werkzaam zijn: probleem verkennen, informatie verzamelen en op basis daarvan, objectiveerbaar en verifieerbaar, conclusies trekken.

Onderzoek en onderwijs

In de diverse bijdragen aan *Tinteling* wordt duidelijk dat voor, tijdens en na het onderzoek op diverse manieren gezocht is naar verbindingen met zowel onderwijs als praktijk. Aanleiding voor de onderzoeken waren concrete vragen uit de praktijk die door de lectoraten zijn vertaald naar praktijkgericht onderzoek. De uitkomsten ervan zijn niet alleen van belang voor de praktijk, maar ook voor het praktijkonderwijs, omdat zo de aanstaande professional tijdens de opleiding kennis kan nemen van mogelijke nieuwe inzichten. Om de nieuw verworven kennis zo goed en snel mogelijk in het onderwijs te benutten is het beter niet alleen te volstaan met het delen van de resultaten met de opleidingen, maar deze ook actief te betrekken bij de uitvoering van onderzoek. Dit betekent dat er al in de ontwerpfase van het onderzoek gekeken moet worden op welke wijze studenten en docenten een rol kunnen spelen in het onderzoek (Bollinger, Van Heijst, Jurrius, 2012). Hierdoor leveren studenten, mits goed begeleid, een belangrijke bijdrage aan het onderzoek door hun creativiteit, open blik en flexibiliteit.

Uit de bijdragen komt ook naar voren dat de inzet van studenten (en docenten) bij opzet en uitvoering van het onderzoek nog niet altijd een vanzelfsprekendheid is. Verder blijkt dat een bredere verspreiding en benutting van de resultaten binnen de opleidingen nog niet altijd vanzelf gaat. Het kostte diverse auteurs moeite om desgevraagd aan te geven wat nu precies de impact van het door hen uitgevoerde onderzoek was of welke impact het zou kunnen hebben op anderen dan alleen de directbetrokkenen.

Dit zou natuurlijk kunnen betekenen dat het zó vanzelfsprekend is dat

onderzoek binnen de sector ten goede komt aan het onderwijs, dat er niet meer over gesproken wordt. Gezien het ontwikkelingsstadium van het praktijkgerichte onderzoek in het HSAO is een overtuigendere verklaring dat de koppeling tussen onderzoek en onderwijs juist nog lang geen vanzelfsprekendheid is. De verschillen tussen de diverse artikelen bevestigen dit: de band tussen lectoraat en opleiding lijkt hechter te worden naarmate de lectoraten langer bestaan. Het zou te ver voeren om te stellen dat de leeftijd van een lectoraat is af te leiden aan de mate waarin de opbrengsten hun weg weten te vinden in de opleiding. Desalniettemin lijkt continuïteit in de lectoraten een belangrijke voorwaarde voor het binnen het onderwijs kunnen benutten van de resultaten van praktijkgericht onderzoek, dat deze lectoraten uitvoeren.

Onderzoek en beroepspraktijk

In diverse bijdragen lijkt de binding van onderzoek met de beroepspraktijk beter uit de verf te komen dan de binding met het onderwijs. Uiteraard moet de vraag binnen praktijkgericht onderzoek per definitie voortkomen uit de praktijk. Niet zelden blijkt echter dat van onderzoek dat heet praktijkgericht te zijn juist de resultaten in de praktijk niet of nauwelijks gebruikt worden. In nogal wat bijdragen in *Tinteling* wordt uitgebreid en met trots verslag gedaan van de vele manieren waarop de onderzoeksresultaten hun weg vinden in de beroepspraktijk, daar benut worden en aanleiding vormen voor nieuwe onderzoeksprojecten. Het gaat dan ook bijna altijd om projecten waarin vanaf het begin is samengewerkt met (vertegenwoordigers van) de beroepspraktijk.

Hiermee lijkt een aanzet te zijn gegeven

voor een onderzoekstraditie waarbinnen beroepskrachten vanzelfsprekende medebedenkers en mede-uitvoerders van relevant onderzoek voor hun eigen werk worden. We dienen hier wel voor ogen te houden dat de ook door Butter en Verhagen genoemde kwaliteitscriteria in acht worden genomen. Het onderzoek moet immers altijd ook valide, betrouwbaar én ethisch verantwoord zijn.

In lijn met deze gedachte zien we dat ook in de toekenning van tweede geldstroom onderzoek (RAAK, ZonMw, etc.) steeds vaker gevraagd wordt om een consortium, waarin ook de beroepspraktijk vertegenwoordigd is. Door deze ontwikkelingen wordt het voor lectoraten en het werkveld nog aantrekkelijker om elkaar op te zoeken voor opzet en uitvoering van praktijkgericht onderzoek. De mogelijkheden voor daadwerkelijke valorisatie nemen toe en daarmee dus ook de bruikbaarheid van het onderzoek.

Een blik vooruit

De jubileumuitgave geeft als bloemlezing de stand van zaken heel goed weer op het gebied van praktijkgericht onderzoek in de sociaal agogische sector en hoe dat onderzoek doorwerkt in praktijk en onderwijs. Wat kunnen we op basis hiervan voor de komende jaren verwachten? Of, dringender geformuleerd, wat willen we, uitgaande van waar we nu staan, bij het volgende jubileum kunnen laten zien?

In het veld van zorg en welzijn zullen de komende jaren ingrijpende veranderingen plaatsvinden. Door vergaande verschuivingen in politiek en beleid op gebied van zorg en welzijn – onder meer ingegeven door de huidige economische

crisis, maar ook door de demografische ontwikkelingen die herbezinning op inzet van beroepskrachten nodig maken – zullen bestaande praktijken op een andere wijze moeten worden ingevuld. Dit zal niet altijd makkelijk gaan, zeker als het gaat om het behoud van wat nu goed gaat en innovatie van praktijken die beter kunnen.

Hoe dreigend de veranderingen er soms mogen uitzien, wij denken dat ze ook mogelijkheden bieden. Dan is het wel nodig om als lectoraten – praktijkgerichte kennisinstellingen immers – zorgvuldig de vinger aan de pols te houden. Juist met praktijkgericht onderzoek kunnen we een belangrijke rol spelen bij de ontwikkeling, implementatie en evaluatie van de interventies. Op deze wijze kan zichtbaar gemaakt worden hoe wat werkt, wanneer, waar en door wie, én hoe deze kennis duurzaam kan worden toegepast.

Het is van belang de kwaliteit van het door ons verrichte onderzoek te blijven ontwikkelen, ook in methodologisch opzicht. Door een, waar nodig, verbreding van het methodologische arsenaal zullen wij op een bredere waaier aan onderzoeksvragen antwoorden kunnen vinden. Hierbij denken we uitdrukkelijk aan zowel kwalitatieve als kwantitatieve methoden van dataverzameling als de combinatie daarvan. Daarbij kunnen de kwaliteitseisen, zoals geformuleerd door Butter en Verhagen of Schuiling et al. en getoetst door peers uit onderzoek, onderwijs en praktijk een rol spelen. Het belang van onderzoeksonderwijs binnen de curricula van bachelor- en masteropleidingen wordt steeds breder erkend. Het zou goed zijn als deze erkenning wordt vertaald in concrete implementatieplannen. Daarnaast zouden

ook docenten meer en vaker in de gelegenheid moeten worden gesteld om door (opfris)cursussen hun vaardigheden in zowel het zelf uitvoeren als het begeleiden van praktijkgericht onderzoek te versterken.

Voor de verbinding met onderwijs en praktijk is het daarom aan te bevelen de huidige ontwikkelingen rond de totstandkoming van zogenaamde *communities of practice* (Wenger, 1998) krachtig te ondersteunen. Voorbeelden als de (vrijwillige) uitwisseling van ervaring en kennis in een Landelijk Kennisnetwerk Schulden (LKS) tussen docenten, onderzoekers, maatschappelijk werkers en schuldhulpverleners of de zogenoemde Wmo-werkplaatsen verdienen brede navolging. De lectoraten kunnen bij de totstandkoming daarvan zelf een belangrijke rol spelen door bij de verwerving van onderzoeksgelden altijd in te zetten op de vorming van consortia, waarin zowel praktijk als onderwijs vertegenwoordigd zijn. Deze praktijk is al gangbaar bij de toekenning van de RAAK- en ZonMw-subsidies, maar zou ook voor derde geldstroom onderzoeken de standaard moeten worden.

Een andere hoopvolle ontwikkeling zijn de learning communities (Bollinger, 2012) waarin professionals, onderzoekers, docenten en studenten gezamenlijk leren en onderzoeken. Het betoog van Andriessen en Van Weert (2012) voor een vervlechting van deze domeinen biedt inspiratie voor intensivering van deze praktijken. Daarnaast is ook de masterclass KOSHI (zie de bijdrage van Dijkstra en Verhoeven), zoals ontwikkeld door onderzoekers van AVANS, een voorbeeld van kenniscirculatie tussen onderzoek, praktijk en onderwijs.

De beschreven ontwikkelingen laten

zien dat het praktijkgericht onderzoek aan de hogere, sociaal agogische opleidingen een steeds krachtiger eigen profiel aan het ontwikkelen is en zich hiermee een onbetwistbare plaats heeft veroverd. Dit geeft het vertrouwen dat de onderzoekspraktijk in deze sector ook 'moeilijke tijden' het hoofd kan bieden en zich verder kan blijven ontwikkelen. We hopen bij het volgende lustrum van het platform vast te stellen dat de drie punten van de driehoek inmiddels duurzaam met elkaar zijn verbonden.

Literatuur

- Andriessen, D., Weert, T. van (2007). De praktijk als leeromgeving voor de kenniswerker, bouwstenen voor hoger onderwijs waarin kennis en praktijk samen gaan. In: Popkema, M., e.a. (red.) (2007) *Jaarboek Kennissamenleving. Onderwijs in de Kennissamenleving*, Jaarboek 3 Amsterdam: AUP.
- Butter, R. en Verhagen, S. (2012). *Kwaliteit van praktijkgericht onderzoek in het Kenniscentrum Sociale Innovatie: een aanzet tot integraal prestatie management*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Jurrius, K., Heijst, P. van en Bollinger, S. (2012). *Praktijkgericht onderzoek en een onderzoekende houding: opleiding en lectoraat verbinden onderzoek en onderwijs voor praktijkontwikkeling*. In: *Kwalon, Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek*, (17), 3: 13-17.
- Bollinger, S. e.a. (2012). *SJD-Learning Community*. Intern document Hogeschool Utrecht.
- Schuling, G. et al (2012) *Reviewen van praktijkgericht onderzoek - Een methode voor peer review in het HBO*. Den Haag: HBO- raad (Forum voor praktijkgericht onderzoek)
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.